

УДК 316.77

Світлана Коломієць

кандидат педагогічних наук, професор
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1070-6907
svitlanak29@gmail.com

Ольга Клімова

магістрантка факультету лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Київ, Україна
klimova.olha@gmail.com

МЕТОД ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ У ДОСЛІДЖЕННІ ГЕНДЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. Тенденції розвитку сучасного суспільства зумовлюють актуальність гендерної проблематики, в тому числі досліджень гендерної термінології, що позначає фундаментальні і нові поняття соціальної діяльності людського суспільства. Мета статті полягає в детальному компонентному аналізі гендерних термінів на матеріалі англійських статей, монографій і публікацій з гендерних досліджень. У роботі застосовано методи узагальнення, систематизації та класифікації мовного матеріалу із застосуванням прийомів компонентного аналізу для вивчення змісту термінів і розподілу їх в лексико-семантичних полях. Розглянуто головні здобутки гендерних досліджень, серед яких: уведення фактору відмінності статі в традиційному соціальному, в тому числі соціально-стратифікаційному контексті; повернення жіночих імен соціальному знанню – історії, філософії, лінгвістиці, літературознавстві, психології; визнання того факту, що соціальне знання, яке раніше вважалося «повним» і «універсальним» для всіх незалежно від статі, таким не є, оскільки традиційні теорії пізнання применшували значення досвіду жінки для різних областей знання; виокремлення соціокультурних характеристик чоловіків і жінок. Схарактеризовано лексико-семантичні особливості гендерної термінології, висвітлено переваги польового методу, проаналізовано системні відносини між мовними одиницями. Виділено такі поля: “gender stereotypes”, “human rights”, “gender identity” та “women's self-identification”, та наведено структурні елементи для кожного поля, включно з ядром, центром і периферією. Виявлено тенденцію розмиття чітких меж переходу від ядра до периферії. Встановлено еквівалентні, ієрархічні і асоціативні зв'язки, властиві гендерним термінам.

Ключові слова: гендерні дослідження; гендерна термінологія; лексико-семантичне поле; феміністські неологізми; польовий підхід.

1 ВСТУП

Гендерні дослідження – це міждисциплінарна дослідницька практика, яка використовує пізнавальні можливості теорії соціальної статі для аналізу суспільних явищ і їх змін. Міждисциплінарний характер гендерних досліджень виражений у використанні цієї практики філософією, соціологією, економікою, демографією, історією, антропологією, психологією, політологією, філологією, соціолінгвістикою, семіотикою, етнографією, культурологією, педагогікою та іншими галузями науки.

Завдяки появі та розвитку гендерних досліджень, стать в соціальній теорії розглядається як інструмент соціальної детермінації і стратифікації (нарівні з класом, етносом, конфесією, культурою), а актуальні соціальні проблеми – влада, насильство, самосвідомість, свобода – постають як проблеми, пов'язані з приналежністю до певної статі. Проблеми сутності людини, сенсу і призначення отримали завдяки гендерним дослідженням гендерний вимір, поставши як пов'язані з соціально-статевими (гендерними) ролями кожного

індивіда та існуючої в будь-якому суспільстві ієрархії і дискримінації за ознакою статі. Початковим етапом гендерних досліджень вважають жіночі дослідження (70-ті рр.) (Стебунова, 2008, с. 37). Відчутне зростання інтересу до «жіночої теми» в сучасному гуманітарному знанні відноситься до кінця 60-х рр. ХХ століття. Соціально-політичний контекст появи жіночих досліджень був зумовлений ідеями лібералізму, а саме: емансипації, рівності, автономії, прогресу, що знайшли відображення в молодіжних рухах. До кінця 60-х–початку 70-х рр. у рамках багатьох традиційних академічних дисциплін вже в десятках університетів США і Європи з'явилося «вивчення жінок» (Kimmel, 2011, р. 43).

Говорячи про головні здобутки гендерних досліджень на їх першому, фемінологічному етапі, потрібно підкреслити, що вони: 1) ввели фактор відмінності статі в традиційному соціальному, в тому числі соціально-стратифікаційному контексті; 2) повернули жіночі імена соціальному знанню – історії, філософії, лінгвістиці, літературознавстві, психології; 3) змусили визнати, що соціальне знання, що раніше вважалося «повним» і «універсальним» для всіх незалежно від статі, таким не є, оскільки традиційні теорії пізнання применшували значення досвіду жінок для різних областей знання; 4) виокремили соціокультурних характеристик чоловіків і жінок (Матвиенко, 2016, с. 40). Хоча гендер не є лінгвістичною категорією, «аналіз структур мови дозволяє отримати інформацію про те, яку роль відіграє гендер в тій чи іншій культурі, які поведінкові норми для чоловіків і жінок фіксуються в текстах різного типу, як змінюється уявлення про гендерні норми, мужність і жіночність в часі, які стиліові особливості можуть бути віднесені до переважно жіночих або переважно чоловічих, як осмислюється мужність і жіночність в різних мовах і культурах, як гендерна комплектиність впливає на засвоєння мови, з якими фрагментами і тематичними областями мовної картини світу вона пов'язана» (Lorber, & Farrell, 1991, р. 24).

Неможливо говорити про справжній розвиток людства без врахування гендерного фактора. В силу стереотипних уявлень про чоловіків і жінок у суспільстві зберігається гендерна нерівність. Цей факт пояснює наявність термінів, що називають всі явища й процеси, пов'язані із дотриманням, порушенням, урегулюванням прав людини в гендерному аспекті.

Основні положення гендерних досліджень викладено в роботах Вороніна, Горошко, Кльоцина, Меренкова та ін.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що в численних розвідках гендерної тематики практично відсутні дослідження гендерної термінології.

Мета статті – аналіз гендерної термінології за польовим методом.

2 МЕТОДИ

У роботі застосовано методи узагальнення, систематизації та класифікації мовного матеріалу із застосуванням прийомів компонентного аналізу для вивчення змісту термінів і розподілу їх в лексико-семантичних полях.

3 РЕЗУЛЬТАТИ

Зазначимо, що вся сукупність уявлень про світ структурується у свідомості носіїв у вигляді семантичних полів, тому вважаємо метод лексико-семантичного поля (ЛСП) дієвим у дослідженні гендерної термінології.

Аналіз лексико-семантичного поля вважається одним з найбільш ефективних та перспективних методів в сучасних лінгвістичних дослідженнях. Польовий підхід дозволяє вивчати мовні одиниці в їх зв'язках, аналізувати різноманітні системні відносини. Крім того, він знаходиться в межах антропоцентричної парадигми, оскільки «в процесі польового структурування розкриваються діалектичні зв'язки між мовними явищами і позамовною дійсністю, виявляються особливості мовної свідомості, розкриваються його національно-специфічні риси» (Куренкова, 2006, с. 24).

Лексико-семантичне поле визначається як особлива, ієрархічно організована сукупність мовних одиниць, що належать до різних частин мови і об'єднані інваріантним значенням. Ми

поділяємо думку Шмельова (Шмелев, 1973), який вважає, що одиниці поля входять в синтагматичні, парадигматичні та асоціативно-дериваційні відносини, які відповідають основним вимірам поля і створюють його «об'ємне» уявлення (с. 85).

Можна назвати ряд базових ознак ЛСП, які виділяються більшістю дослідників. По-перше, зазначимо ЛСП представляє собою систему одиниць, об'єднаних семантичними зв'язками. По-друге, в основі ЛСП лежить ядерний компонент, з яким так чи інакше співвідносяться значення всіх членів периферії. По-третє, ЛСП – це «польова структура, що володіє ядром і периферією: в міру віддалення від ядра зв'язок між ядерним компонентом і семантикою одиниць поля слабшає» (Куренкова, 2006, с. 27).

Дотримуючись традиційної точки зору на структуру поля, ми виділяємо в складі ЛСП ядро, центр і периферію. Ядром поля є одиниця, що виражає його загальне значення, архісему. Центр поля утворюють одиниці з меншою кількістю диференційних семантичних ознак. Мовні одиниці, розташовані на периферії, мають більш складний, насичений, спеціалізований зміст і тісно взаємодіють з членами суміжних полів. Перехід від ядра до периферії не має чітких меж і здійснюється поступово.

Терміни понятійного простору «гендер» у складі соціологічної термінології утворюють великі семантичні поля: «гендерні стереотипи», «права людини» та «гендерна ідентичність». Обов'язковим і загальним для термінів цих семантичних полів є понятійний зміст «гендерна ознака». Ми дослідили термінологію зазначених лексико-семантичних на базі роботи сучасного соціолога Кімелла (Kimmel, 2011) «Гендероване суспільство» та матеріали наукових статей, присвячених гендерній лінгвістиці.

Гендерні стереотипи є різновидом соціальних стереотипів і тісно пов'язані з соціальною роллю чоловіків і жінок. У повсякденній свідомості сформовані постійні уявлення про образи і поведінку різних статей. Ці уявлення виражають об'єктивні відмінності між чоловіками і жінками, і різні відносини людей до чоловіків і жінок, і різні очікування, сформовані в процесі соціалізації (Малахова, 2015). Гендерні стереотипи – це спрощені, схематизовані, емоційно чітко забарвлені стійкі образи чоловіків і жінок, поширені зазвичай на всіх представників тієї чи іншої гендерної спільності, незалежно від індивідуальних особливостей її конкретних представників.

Поле «гендерні стереотипи» включають в себе різномірні елементи, об'єднані інваріантною семантичною ознакою – внутрішні установки щодо місця чоловіка і жінки в суспільстві.

До складу поля «гендерні стереотипи» із ядром *sociology* входять такі терміни: *heterocentrism*, *heterosexuality*, *compulsory heterosexuality*, *homophobia*, *genderism*, *gender asymmetry*, *derivation of gender*, *feminine*, *masculine*, *gender polarization*, *gender role*, *sex segregation*, *occupational segregation*, *gender blindness*, *gender display*, *gender ideal*, *gender conflict*, *gender expectations*, *categorization of gender relevant behavior*, *weaker sex*, *traditional sexual orientation*, які належать до центру лексико-семантичного поля (Kimmel, 2011).

Периферія представлена такими термінами: *misogynie*, *monogamy*, *patriarchal consciousness*, *family adaptation model*, *glass ceiling*, *glass walls*, *feminization of poverty*, *cisgender*, *cisgender privilege*, *chick lit*, *virginity*, *exogamy*, *essentialism*, *facismism*, *gender indicator*, *gynocentrism*, *androcentrism* (Kimmel, 2011).

Гендерна стереотипізація зафіксована в термінології та існує для того, щоб називати вирази оцінки та описувати процес формування очікувань від представників тієї чи іншої статі визначеного типу поведінки.

Наступним лексико-семантичним полем виступає поле «права людини». Права людини і основні свободи дають можливість більш повного розвитку і використання людських здібностей, інтелекту, таланту і совісті задовольняти духовні та інші запити. Вони засновані на зростаючій потребі людства в такому житті, при якому гідність і цінність кожної людської особистості користувалися б повагою і захистом. Відмова в наданні людині прав і основних свобод є не тільки особистою трагедією, але і створює умови для соціальних і політичних заворушень, сіє насіння насильства і конфліктів у самому суспільстві, а також між

суспільствами та державами. Як йдеться у Загальній Декларації Прав Людини, людська гідність «є основою свободи, справедливості та загального миру» (Соколов, 2017, с. 44).

Лексико-семантичне поле «права людини» представлене наступними термінами, що належать до центру: *sexism, heterosexism, discrimination, gender democracy, gender depolarization, gender competence, gender inequality, gender policy, gender sensitization, gender asymmetry, gender bias, equality, inequality, emancipation* (Kimmel, 2011).

Такі лексичні одиниці, як *ambivalent sexism, anarcha-feminism, radical feminism, phallogocentrism, gender convergence, black feminism, parity democracy, state feminism, ecofeminism, positive discrimination, womanist theology* представляють периферію поля (Kimmel, 2011).

Отже, складники лексико-семантичного поля «права людини» утворюють поняття, що відображають гендерну нерівність.

Розглянемо наступне лексико-семантичне поле «гендерна ідентичність» з ядром *sociology*. Гендерна ідентичність є одним з найбільш принципових аспектів життя людини. Стать людини, як правило, визначається при народженні і стає з цього моменту соціальним і юридичним фактом.

Поняття «гендерна ідентичність» дає можливість усвідомити, що стать певної дитини при народженні, може відповідати чи не відповідати особистій гендерній ідентичності дитини, яка формується у нього або в неї в міру дорослішання. Гендерна ідентичність розуміється як глибоке усвідомлення особою внутрішніх та індивідуальних особливостей гендерної приналежності, яка може як збігатися, так і не збігатися зі статтю при народженню, включаючи індивідуальне відчуття свого тіла і інші прояви гендеру (тобто «гендерного самовираження»), такі як одяг, мова і манера поведінки.

Лексико-семантичне поле «гендерна ідентичність» включає терміни, які відносяться до центру – *gender identity, gender ideals, gender self-identification, gender roles, gender socialization, gender stratification, self representation, deconstruction of gender, self-identity, social identity, gender identity, biosocial characteristics of the modern human*; до периферії входять такі терміни: *cisgender, genderqueer, gender variant, third gender, transgender, transsexual, transvestite, asexual, bisexual, demisexual, heterosexual, homosexual, pansexual, sexual dimorphism, sexual differentiation* (Kimmel, 2011).

Тенденції розвитку сучасного суспільства виявляють неабиякий інтерес до гендерного питання, фемінізму і «жіночих досліджень», що зумовлює необхідність дослідження термінології в цій сфері аби уникнути синонімії та варіантності.

Особливу увагу слід звернути на феміністські неологізми в ЛСП «самоідентифікація жінок», де ядром буде «загальна самоідентифікація» (визначення жінок у суспільстві) – *the fifth world, the stigmatized, the Lost Sex, the Others, femme, zero tolerance, sex-blindness, dyke, holism, caring, gyneocracy, gynergy, nomad male-stream, phallogocentrism, paternalism, phallogocracy, gender-sensitive practice, negative freedom, the Goddess, Mariology, citationality, performativity, marianismo, holism, mother's land, wild zone, sexion, polylogie, frivolous reading, ecstatic reading) support group, assertiveness training to network, Emily's list, bridge leadership*), а периферією – самовизначення жінок-феміністок. Наведемо приклади нейтральних та іронічних термінів: нейтральні – *sister (sista), feminist, womanist, femaleist, butch, women's studies, herstory, flex-time, flex-place, women-centeredness, gynocentrism, second-wave feminism, post-feminism; chicana feminism, womanism; anarcha feminism, cyber-feminism; radical feminism, domestic feminism, іронічні, здебільшого авторські – fumerist, hag, the-rapist* (Ветрова, & Курашвили, 2017; Дмитрієва, 2003).

Детально дослідивши лінгвостилістичні особливості гендерної термінології, ми зробили висновок, що розташування елементів в полі залежить від того, яким значенням виражена інваріантна семантична ознака: номінативним чи похідним. Було виділено такі поля: *gender stereotypes, human rights, gender identity* та *women's self-identification*. Серед ілюстративних прикладів семантичного поля «права людини» переважають терміни, що вказують на гендерну нерівність, недотримання прав і свобод особистості. Семантика поля

«гендерна ідентичність» характеризується високим ступенем конкретизації та визначеності, що дозволяє провести чіткі межі між біологічною статтю та маскуліністю та фемініністю. Ми відзначили, що елементи поля, володіючи кількома значеннями, мають здатність переходити з одного поля в інше, оскільки немає чітких меж семантичного поля.

4 ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Компонентний аналіз англomовних статей, монографій і публікацій з гендерної лінгвістики дозволив виявити еквівалентні, ієрархічні і асоціативні зв'язки, властиві гендерній термінології. Подальші дослідження будуть зосереджені на відтворенні лексико-семантичних особливостей термінології з питань гендерних досліджень в науковому дискурсі українською мовою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Ветрова, М. С., & Курашвили, М. Д. (2017). Гендер и трансгендер в проблеме пола. *Манускрипт*, 2, 67–72.
- Дмитрієва, М. (2003). *Глосарій до українського видання Джудит Батлер «Гендерний клопіт: фемінізм та підриєв тожсамості»*. К.: ЕНТІС.
- Куренкова, Т. Н. (2006). Лексико-семантическое поле и другие поля в современной лингвистике. *Сибирский журнал науки и технологий*, 173–178.
- Малахова, О. В. (2015). Гендерночутлива мова vs дискурсивні влади. *Актуальні питання гендерної лінгвістики в Україні*, 1, 64–69.
- Матвиенко, В. В. (2016). Гендер как социокультурный феномен. *Общество: социология, психология, педагогика*, 3, 38–45.
- Соколов, В. Ю. (2017). Гендер как социокультурная особенность личности. *Проблемы современного образования*, 43–50.
- Стебунова, Е. И. (2008). Феномен гендера в современной гуманитарной науке. *Вестник Башкирского университета*, 2, 35–47.
- Шмелев, Н. Д. (1973). *Проблемы семантического анализа лексики*. М.: Высшая школа.
- Kimmel, M. (2011). *Gendered society*. New York: Oxford University Press.
- Lorber, J., & Farrell, S. (1991). *The Social Construction of Gender*. London: Sage Publications.

REFERENCES

- Vetrova, M. S., & Kurashvili, M. D. (2017). Gender u transhender v probleme pola [Gender and Transgender in the Problem of Sex]. *Manuskrypt*, 2, 67–72. [in Russian]
- Dmytriyeva, M. (2003). *Hlosariy do ukrayins'koho vydannya Dzhudit Batler "Hendernyy klopit: feminizm ta pidryv tozhsamosti"* [Glossary to the Ukrainian edition of Judith Butler "Gender Care: Feminism and the Undermining of Identity"]. K.: ENTIS. [in Ukrainian]
- Kurenkova, T. N. (2006). Leksyko-semanticheskoe pole y druhye polya v sovremennoy lnhvystyke [Cognitive and Language-Cultural Interpretation of Linguistic Structure]. *Sibirskiy zhurnal nauki i tekhnologiy*, 173–178. [in Russian]
- Malakhova, O. V. (2015). Hendernochutlyva mova vs dyskursyvni vlady [Gender Sensitive Language vs Discursive Authorities]. *Aktual'ni pytannya hendernoyi lnhvystyky v Ukrayini [Relevant Issues in Gender Linguistics in Ukraine]*, 1, 64–69. [in Ukrainian]
- Matviienko, V. V. (2016). Gender kak sotsyokul'turnyy fenomen [Gender as a Sociocultural Phenomenon]. *Obshchestvo: sotsyolohyya, psykholohyya, pedahohyka*, 3, 38–45. [in Russian]
- Sokolov, V. Yu. (2017). Gender kak sotsyokul'turnaya osobennost' lychnosty [Gender as a Socio-Cultural Feature of a Person]. *Problemy sovremennoho obrazovanyya*, 43–50. [in Russian]
- Stebunova, E. I. (2008). Fenomen hendera v sovremennoy humanytarnoy nauke [Gender as a Phenomenon of the Modern Liberal Arts]. *Vestnyk Bashkyrskoho unyversyteta*, 2, 35–47. [in Russian]
- Shmel'ev, N. D. (1973). *Problemy semanticheskogo analiza leksiki [Problems of semantic analysis of vocabulary]*. M.: Vysshaya shkola. [in Russian]
- Kimmel, M. (2011). *Gendered society*. New York: Oxford University Press.
- Lorber, J., & Farrell, S. (1991). *The Social Construction of Gender*. London: Sage Publications.

Svitlana Kolomiets, Olga Klimova. The Lexico-Semantic Field Method in the Study of Gender Terminology. Current trends in the development of of modern society determine the relevance of gender issues, including studies of gender terminology, referring fundamental and new concepts of the social activity of human society. The purpose of the article is a detailed component analysis of gender terms

based on English language articles, monographs, and publications on gender studies. The methods of generalization, systematization and classification of linguistic material are applied as well as the methods of component analysis for studying the content of terms and their distribution in lexical-semantic fields. The main achievements of gender studies are considered; they are as follows: introduction of the factor of gender difference in the traditional social sphere, including the social-stratification context; return of women's names to social knowledge – history, philosophy, linguistics, literary studies, psychology; recognition of the fact that social knowledge, which was previously considered "complete" and "universal" for all regardless of gender; distinguishing socio-cultural characteristics of men and women. The article describes the lexical and semantic features of gender terminology, highlights the advantages of the field method, analyzes the systemic relationships between language units. The following fields are highlighted: "gender stereotypes", "human rights", "gender identity" and "women's self-identification" and structural elements for each field are presented, including the core, center and periphery. The tendency to blur clear boundaries of the transition from the core to the periphery has been identified. Equivalent, hierarchical and associative relations inherent to gender terms are established.

Keywords: gender studies; gender terminology; lexico-semantic field, gender terminology; feminist neologisms; field method.

Received: November 12, 2019

Accepted: November 24, 2019